

Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle

Kantelija: Jouni Luukkainen, dosentti, yliassistentti (mvs)

Matematiikan laitos, PL 4 (Yliopistonkatu 5), 00014 HELSINGIN YLIOPISTO
p. (09) 191 24185, jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomaisen ja virkamies, jonka menettelyä arvostelen: Yleisesti: Helsingin kaupungin opetusvirasto; erityisesti: opetuspäällikkö Irmeli Halinen.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä: Opetusvirasto ja sen käytännöstä vastaavana opetuspäällikkö ovat ottaneet puutteellisella ja virheellisellä tavalla tiedotuksessaan huomioon sen, että 1.8.2003 astui voimaan uusi uskonnonvapauslainsäädäntö uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevine uusine säännöksineen (laki 454/2003 perusopetuslain 13. pykälän muuttamisesta ja laki 455/2003 lukiolain 9. pykälän muuttamisesta).

Asian kuvaus: Opetushallitus antoi 6.6.2003 liitteenä 1 olevat tiedotteet ja muistiot 20/2003 ja 21/2003 perusopetuslain/lukiolain muutoksen vaikutuksista uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen sekä koulun/lukion toimintaan. Helsingin kaupungin opetusvirasto lähetti 6.8.2003 liitteenä 2 olevan ryhmäkirjeen kaupungin peruskouluille ja lukioille sekä yksityisille sopimuskouluille ja lukioille aiheena uusi uskonnonvapauslaki ja koulun käytänteet. Ryhmäkirjeessä viitattiin liitteinä 3 ja 4 oleviin 12.8.2003 julkistettuihin lomakkeisiin ja tiedotteisiin sekä 15.8.2003 järjestettyyn koulutustilaisuuteen, jossa olin läsnä.

Olen lähettänyt lukuisan määrän sähköpostiviestejä Haliselle ja vaatinut ehdottamiani oikeita toimenpiteitä sekä kunnan tiedotteita ja lomakkeita. Mutta hän ei ole kertonut minulle mistään uusista toteutetuista toimenpiteistä eikä toimittanut minulle mitään uusia asiakirjoja, vaikka uskon hänen haluavan kertoa, jos jotain kerrottavaa olisi. Hän vastasi minulle viimeksi 25.8.2003 eli kaksi viikkoa sitten; viimeimmän kyselyni tein 3.9.2003. Tämä asioiden korjaamattomuus on huolestuttavaa, sillä lukukautta on kestänyt jo neljä viikkoa.

Siksi tarkastelen asiaa juuri mainitsemieni asiakirjojen valossa.

1) Lomake ja tiedote ”Osallistuminen oman uskonnon opetukseen” (Liitteet 3 ja 4) peruskoulun oppilaan huoltajalle/lukion opiskelijalle koskevat muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvaa oppilasta/opiskelijaa. Tiedotteen mukaan huoltajan/opiskelijan pyynnöstä oppilas/opiskelija voi osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen. *Tiedotteessa ei kerrottu eikä Helsinki siis ilmeisesti toimi niin, että jos tuon uskonnollisen yhdyskunnan oman uskonnon opetus järjestetään, niin oppilas/opiskelija suljetaan pois elämäkatsomustiedon opetuksesta. Näin kuitenkin käsittääkseni pitäisi olla.*

Elämänkatsomustiedon opetus on tarkoitettu uskonnottomille, eikä sen sisältö saa joutua vaaraan niiden tähden, joilla ei ole siihen oikeutta ja joilla puolestaan on oikeus hyödylliseen koulun järjestämään korvaavaan opetukseen tai ohjattuun toimintaan/korvaaviin kursseihin.

2) Ryhmäkirjeen mukaan yllä kohdassa 1 mainittu lomake ja tiedote jaetaan peruskoululaisista vain koulutulokkaille ja annetaan silloin, jos huoltaja haluaa muuttaa nykyistä asiantilaa tai anoa jonkin uuden uskonnon opetusta, ja annetaan lukioissa uusille opiskelijoille ja pyynnöstä niille opiskelijoille, jotka haluavat muuttaa nykyistä uskonnon opetusjärjestelyään. Mutta lainsäädännössä on nyt se uusi seikka, että jos oman uskonnon opetusta ei järjestetä, niin oppilas/opiskelija voi osallistua elämänkatsomustiedon opetukseen huoltajan pyynnöstä/omasta pyynnöstään. Silloin sellaisen oppilaan huoltaja/sellainen opiskelija, joka ei ole koulutulokas/uusi lukiossa, saattaisi haluta tehdä tämän uuden valinnan, jos hän saisi tästä mahdollisuudesta tiedon ja hänellä olisi tähän mahdollisuuteen oikeus. Viranomaiset lähtevät siitä, että tämä tieto saadaan muualta. Mutta mielestäni koulun/lukion tulisi antaa tämä tieto. *Lomakkeiden ja tiedotteiden jakelu on siis liian suppea.*

Huomautan, että pienemmissä kunnissa sama tilanne voisi koskea myös ortodoksisen kirkkokunnan jäseniä.

3) Uusien lakien mukaan lukion opiskelija päättää nyt itse katsomusainetta koskevista valinnoistaan — edelleenkin uskonnollisen asemansa puitteissa —, kun tähän asti valinnasta on päättänyt huoltaja. Käytännössä tällä ei ole merkitystä evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvalla opiskelijalla, mutta jokaiselle muulle opiskelijalle kyllä. Opiskelijalla on tietysti oikeus käyttää uutta valtaansa mahdollisesti haluamansa muutoksen tekemiseen heti ja siis vaikka kesken lukion.

Sen vuoksi on ensiarvoisen tärkeää, että jokaiselle evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomalle (alaikäiselle) opiskelijalle kerrotaan näistä hänen uusista oikeuksistaan. Tämänkin tähden kohdassa 2 mainitsemani jakelun suppeus on tuomittavaa mainittuihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien opiskelijoiden osalta. Lisäksi asiaankuuluva lomake ja tiedote on laadittava ja annettava myös jokaiselle ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla opiskelijalla ja jokaiselle mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomalle opiskelijalle. *Tällaisia lomakkeita ja tiedotteita opetusvirasto ei ole laatinut. Opetusvirasto ei kerro opiskelijoille heidän uusista oikeuksistaan.*

Suurin ryhmä, joka tästä tiedon salaamisesta kärsii, on mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomat opiskelijat ja heistä nimenomaan ne suuren enemmistön muodostavat, joita huoltaja ei aikanaan vaatinut vapautettavaksi enemmistön eli siis evankelis-luterilaisesta uskonnonopetuksesta ja jotka kuitenkin eivät käyneet rippikoulua ja liittyneet kirkkoon. Voisin kuvitella monen heistä nyt haluavan siirtyä omalla päätöksellään elämänkatsomustiedon opiskeluun, jos vain saisivat tästä mahdollisuudesta tiedon.

4) Vaikka opetusvirasto korjaisikin tiedotuksensa virheettömäksi, asialliseksi ja kaikkiin asiaankuuluviin ulottuvaksi, se tulisi kuitenkin tarpeettoman ja turhan myö-

hään monelle. *Opetusviraston viivästynyt (tai kokonaan puuttuva) tiedotus merkitsee sitä, että ihmiset saattavat jäädä vaille sitä uskonnonvapautta, jonka uusi uskonnonvapauslainsäädäntö heille antaa periaatteessa kuluvan lukuvuoden alusta lähtien.*

Kurssimuotoisessa lukiossa opiskelija on kyllä tähänkin asti voinut omantunnonsyistä kieltäytyä katsomusaineestaan. Mutta nyt uusien lakien mukaan tietyissä tapauksissa hän saattaa vaihtaa oppiaineen toiseen katsomusaineeseen tai korvaaviin kursseihin omalla päätöksellään. Jos hän kuitenkin puuttuvan tiedotuksen tähden ei ole voinut menetellä näin heti lukuvuoden alusta lähtien, hän saattaa joutua kärsimään tästä konkreettisesti sikäli, että hän myöhästyy uudelta kurssilta ehkäpä kohtalokkaan paljon. Jos nimittäin joltain kurssilta on pois kuusi oppituntia, tulee suljetuksi koko kurssilta. Toisaalta elämänkatsomustiedon kolmesta pakollisesta kurssista ensimmäinen on suoritettava normaaliin tapaan; vasta tämän jälkeen kaksi muuta saa suorittaa vaikkapa suoraan tenttien. (Koulutiedot Etu-Töölön lukiosta.) *Opetusviraston viivästyvän tai puuttuvan tiedotuksen tähden opiskelija saattaa menettää todellisen normaalin opiskelutavan takaavan vaihdosmahdollisuuden. Opetusvirasto ei ole kertonut, aikooko se sallia täksi syksyksi poikkeusjärjestelyjä kurssien suorittamiseen silloin, kun sen oma puutteellinen tiedotus on mahdollisten ongelmien syy.*

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä? Tarkastelen ylläolevia kohtia 1–4.

1) Opetusviraston tiedote ja käytäntö ovat mielestäni lainvastaiset, sillä lakia ei ole kirjoitettu niin, että elämänkatsomustiedon opetukseen saa osallistua jokainen muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluva oppilas/opiskelija huoltajan pyynnöstä/omasta pyynnöstään. Lain mukaan näin toisaalta on, jos oppilaan/opiskelijan oman uskonnon opetusta ei järjestetä. Mutta se, että laissa puhutaan oikeudesta tällaisessa tilanteessa, tarkoittaa mielestäni, että oikeus rajoittuu tähän tilanteeseen, eikä siis ulotu tilanteeseen, jossa oppilaan/opiskelijan oman uskonnon opetus järjestetään. Koska toisaalta tällaisen oppilaan/opiskelijan yhteydessä katsomusaineen opiskeluun viitataan aina termillä pyyntö, ja pyyntö tarkoittaa oikeutta vailla velvollisuutta, niin tällaisella oppilaalla/opiskelijalla on mielestäni aina huoltajan pyynnöstä/omasta pyynnöstään (tai oikeastaan seurauksena muiden pyyntöjen puuttumisesta velvollisuus ja) oikeus koulun/lukion korvaavaan opetukseen. Sikäli opetusvirasto jopa tarjoaa laillisen kelpo vaihtoehdon elämänkatsomustiedon opetukselle.

Korostan, että elämänkatsomustieto ei saa muodostua paikaksi, johon sijoitetaan ainakaan lukuisin joukoin ne eri uskonnollisiin yhdyskuntiin (tai niiksi luettaviin ryhmiin) kuuluvat, joille ei muuta paikkaa löydy. On huomattava, että elämänkatsomustiedon varsinaisella kohderyhmällä, uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomilla (uskonnottomilla) ei kuitenkaan olisi puolestaan oikeutta paeta uskonnonvapauttaan loukkaavaksi ja tarpeisiinsa kelvottomaksi käyvää (nimittäin uskonnonopetuksesi muuttuvaa) elämänkatsomustiedon opetusta koulun korvaavaan opetukseen.

2–4) Katsomusainetta (ja korvaavaa opetusta) koskeviin säännöksiin on tullut

monia osallistumisoikeutta ja päätösvaltaa koskevia muutoksia. Ne koskevat silloin myös peruskoulun tai lukion jo ennen tätä syksyä aloittaneita. Siksi on virheellistä, että opetusvirasto ei ole tiedottanut muutoksista asiallisella tavalla ja ajoissa kaikille niille, joita muutokset koskettavat.

Mielestäni tällaisissa asioissa ei opetusvirasto voi nojautua siihen, että ihmiset saisivat uusista oikeuksistaan virheettömän tiedon joltain muuta kautta, kuten esimerkiksi tiedotusvälineistä. Päinvastoin, STT ei kertonut 17.8.2003 päivätyssä uutisessaan uuden uskonnonvapauslain vaikutuksesta kouluun lainkaan siitä, että lukiossa opiskelija peri nyt aiemmin huoltajalla olleen vallan; eipä silti, sama STT:n uutinen esitti myös saman lainvastaisen käsityksen elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumisen oikeudesta kuin jonka mainitsin kohdassa 1. Saatoin vain vedota STT:n päätoimittajaan uuden uutisen puolesta; ehkäpä tällainen kantelu panee välillisesti hiukan vipinää häneenkin!

Opetusvirasto ei voi vedota siihen, että lainsäädännön käytäntöön soveltamisessa olisi jokin sovittu siirtymävaihe. Mistään siirtymävaiheesta ei nimittäin puhuttu missään lainvalmistelun yhteydessä. Joka tapauksessa vähintäänkin tiedotuksen on toimittava kunnolla.

Mutta osasyynsä huonoon tiedotukseen saattaa olla Opetushallituksen tiedotteiden (Liite 1) seuraavilla lausumilla: (a) ”Uskonnonopetusta koskevissa valinnoissa pyritään siihen, että ratkaisu on pysyvä. Uskonnon opetusta koskevat valinnat noudattavat tässä muiden, esimerkiksi valinnaisten aineiden käytäntöjä.” ja (b) ”Siirtymävaiheessa enemmistön uskonnon opetukseen osallistuvien muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien ei tarvitse enää erikseen ilmoittautua kyseiseen opetukseen.” Mihin viittaa lausuma (a)? Siihenkö, että joskus aiemmin tehtyä valintaa saa koulu pitää pysyvänä (vaikka aiemmin oli kyse vaatimuksesta enemmistön uskonnon opetuksesta vapautumisesta), eikä koulun tarvitse siksi tiedottaa uusista valinnan mahdollisuuksista? Siihenkö, että huoltajan kerran tekemä valinta saa kelvata lukion opiskelijalle yhä edelleen, ellei tämä saa jostain muualta tietoa oikeudestaan valita toisin? Entä mitä tarkoittaa lausuma (b)? Samaako? OPH:n ylitarkastaja Pekka Iivonen oli sitä mieltä, että siirtymävaihe tässä tarkoittaisi opetussuunnitelmien siirtymävaihetta, mutta siitähän selvästikään ei ole kyse. Saako opetusvirasto säästää koulujen vaivoja siten, että se varmuuden vuoksi säästää vaivaansa omassa tiedotuksessaan? Vai onko tarkoitus yksinkertaisesti suojella (enemmistön) uskonnonopetukseen osallistuvia ja näiden huoltajia elämäkatsomustiedon opetuksen tai muiden mahdollisuuksien houkutuksilta? Tällaiset ajatukset tulevat väistämättä mieleeni, eivätkä ne valitettavasti kerro pyrkimyksestä ajaa evankelis-luterilaiseen enemmistökirkkoon kuulumattomien ihmisten uskonnonvapautta.

Toivon oikeusasiamiehen tekävän seuraavaa:

A) Helsingin kaupungin opetusvirastolle ja opetuspäällikkö Irmeli Haliselle on kerrottava, että lait elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumisesta ovat selvät uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan suhteen ja että opetusviraston ratkaisu oikeudesta osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen oman uskonnon opetuksen jär-

jestyttyä on lain vastainen ja myös uskonnottoman katsomusvähemmistön oikeuksia väheksyvä. On korostettava, että opetusviraston tarjoama vaihtoehtoinen ratkaisu koulun korvaavaan opetukseen (tai ohjattuun toimintaan) osallistumisesta on laillinen ja suositeltava.

B) Samoja tahoja on vaadittava laatimaan ja antamaan asianmukaiset lomakkeet ja tiedotteet uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumisesta jokaiselle evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattoman oppilaan huoltajalle ja jokaiselle tähän kirkkoon kuulumattomalle opiskelijalle. On korostettava, että valinnanmahdollisuuksia saattaa olla aiempaa enemmän ja että valta lukiossa on siirtynyt huoltajalta opiskelijalle ja että siksi tiedotuksen on toimittava.

C) Samoja tahoja on vaadittava antamaan lukioiden rehtoreille oikeus sallia tänä syksynä kursseihin osallistuminen ja kurssien suorittaminen sellaisessa tilanteessa, jossa opiskelija on voinut tulla kurssille vasta kurssin jo alettua saatuaan vasta silloin tiedon uudesta vallastaan ja uusista valinnanmahdollisuuksistaan.

Helsinki, ti 9.9.2003

Neljä liitettä